

Luovuuskertomus

Ehdotus hallitusohjelmassa tarkoitetun luovuusstrategian tekemisen luonteesta, lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista

Opetusministeriön julkaisuja 2004:4

Luovuuskertomus

**Ehdotus hallitusohjelmassa tarkoitetun luovuusstrategian
tekemisen luonteesta, lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista**

Opetusministeriön julkaisuja 2004:4

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto
Meritullinkatu 10,
PL 29, 00023 Valtioneuvosto
<http://www.minedu.fi>
<http://www.minedu.fi/julkaisut/kulttuuri>

Taitto: Erja Kankala, opetusministeriö
Kannen suunnittelu ja toteutus: Vesa Huhtala/VSQ
Kirjapaino: Yliopistopaino, 2004

ISBN 952-442-681-1 (nid.)
ISBN 952-442-682-X (pdf)
ISSN 1458-8110

Opetusministeriön julkaisuja 2004:4

Sisällysluettelo

<u>Opetusministeriölle</u>	<u>4</u>
<u>Tiivistelmä</u>	<u>5</u>
<u>Sammanfattning</u>	<u>6</u>
 Luovuuskertomus - Ehdotus hallitusohjelmassa tarkoitetun luovuusstrategian tekemisen luonteesta, lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista	 <u>7</u>
Tulen keksiminen	7
Saippuan tavoittelu	8
Ytimessä	10
Sanoista tekoihin	11
Nähdyt ja sokeat pisteet	14
Prosession	15
Ehdotukset	16

Opetusministeriölle

Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelman mukaan "Valtioneuvoston taide- ja taiteilijapolitiinen periaatepäätös antaa hyvän pohjan kulttuurin ja taiteen edistämiseksi. Luovan toiminnan edellytysten kehittämiseksi laaditaan koko maan kattava luovuusstrategia." Opetusministeriö asetti 26.9.2003 työryhmän, jonka tehtävänä oli "tehdä ehdotus luovuusstrategian valmistelutavasta ja sen valmistelua koskevasta toimeksiannosta".

Työryhmän puheenjohtajaksi opetusministeriö kutsui ylijohtaja Kalevi Kivistön opetusministeriöstä ja jäseniksi ylijohtaja Tuula Arkion Valtion taidemuseosta, johtaja Antti Hautamäen Suomen itsenäisyyden juhlarahastosta, johtaja Sakari Karjalaisen opetusministeriöstä, kulttuuriasiaainneuvos Hannele Koivusen opetusministeriöstä, professori Kari Uusikylän Helsingin yliopistosta sekä filosofian maisteri Mirja Ryytäsen. Työryhmän sihteeriksi nimettiin erikoissuunnittelija Esa Pirnes opetusministeriöstä.

Työryhmä piti neljä kokousta. Kokouksessa 1.12.2003 oli kutsuttuna asiantuntijana johtaja Matti Salmenperä kertomassa työelämälähtöisen luovuusstrategian valmistelusta työministeriössä. Työryhmän määräaika oli 31.12. 2003.

Saatuaan mietintänsä valmiiksi työryhmä jättää käsiteltävänä ollutta teemaa koskevan kertomuksen ja siihen sisältyvät ehdotukset opetusministeriölle.

Helsingissä 14.1.2004

Kalevi Kivistö

Tuula Arkio

Antti Hautamäki

Sakari Karjalainen

Hannele Koivunen

Mirja Ryytäsen

Kari Uusikylä

Esa Pirnes

Tiivistelmä

Opetusministeriö asetti 26.9.2003 työryhmän, jonka tehtävänä oli tehdä ehdotus pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelmassa mainitun koko maan kattavan luovuusstrategian valmistelutavasta ja sen valmistelua koskevasta toimeksiannosta.

Työryhmä tuli keskusteluissaan siihen tulokseen, että käsiteltävänä ollut teema on poikkeuksellinen hallinnon käsiteltäväksi, mutta erittäin tärkeä kansalaisille ja koko yhteiskunnalle. Se on myös kansainvälisesti ajankohtainen. Työssään ja antamassaan ehdotuksessa työryhmä pyrki ottamaan huomioon nämä seikat.

Työryhmä korostaa, että luovuus on nähtävä monipuolisesti. Se liittyy arkeen, sosiaaliseen toimintaan, tieteeseen, taiteeseen, kasvatukseen, koulutukseen, työhön, työyhteisöihin, yritystoimintaan. Työryhmä näkee luovuudessa yksilöille, yhteiskunnalle, sen erilaisille toimijoille ja yhteisöille sekä yrityksille mahdollisuuden kehittää itseään ja toimintojaan. Luovuudessa on voimavaroja, joiden käyttöönotto tuo mukanaan sekä mielihyvää ja hyvinvointia että mahdollisuuden menestyä paremmin kuin ilman luovuuden voimavarojen käyttämistä. Itseään luovasti toteuttava yksilö tai yhteisö sekä luovuutta ja innovatiivisuutta arvostava yritys hyödyttää parhaiten yhteiskuntaa.

Työryhmä pitää tärkeänä, että luovuusstrategiatyö toteutetaan kohteensa mukaisesti niin, että myös strategiatyö itsessään on luova sekä prosessina että työtavoiltaan. Tässä tarkoituksessa työryhmä toteuttaa myös mietintönsä erilaisessa muodossa kuin yleensä työryhmät. Luovuusstrategiamietintö on kertomus luovuudesta, sen luonteesta ja merkityksestä, sen toteutumisen ehdoista ja sen edistämisen mahdollisuuksista. Lisäksi se sisältää toimeksiannon mukaisesti ehdotukset luovuusstrategiatyön toimeksiannosta ja valmistelusta.

Työryhmä ehdottaa, että luovuusstrategiatyö toteutetaan useampi-, esimerkiksi kolmivaiheisena prosessina. Prosessin tulee olla sillä tavoin avoin, että sen lähtökohtiin ja tavoitteisiin voidaan palata sen kuluessa. Työryhmä ehdottaa, että sitovia organisatorisia tai muita järjestelyjä koskevia päätöksiä luovuusstrategiatyössä tehdään vain kulloisestakin seuraavasta vaiheesta. Luovuusstrategiatyö tulee toteuttaa yhteishallinta- ja verkostoitumisperiaatteiden mukaisesti.

Työryhmä ehdottaa, että opetusministeriö nimeää innovatiivisen työryhmän luovuusstrategiatyön ensimmäisen toteuttamisvaiheen aloitteiden tekijäksi ja tarvittavin osin hankkeiden ym. operaatioiden käynnistäjäksi. Työryhmän tueksi kootaan tiiminä toimiva, ideoiva ja aloitteellinen, toimenpiteitä suunnitteleva ja toteuttava sihteeristö. Perustettavan työryhmän esitetään pitävän yhteyttä eri tahoilla käynnissä oleviin luovuutta edistäviin hankkeisiin, käynnistävän esiselvityksiä sellaisista luovuuden edistämisen kannalta tärkeistä asioista, joissa ei ole vielä esiintynyt riittävästi aloitteellisuutta sekä pyrkivän käynnistämään tai pohjustamaan sellaisia sekä valtakunnallisia ja alueellisia keskustelu- tai työprosesseja, jotka edistävät luovuusstrategiatyön tavoitteita. Ensimmäisen vaiheen työryhmän toivotaan tekävän ehdotuksen hankkeen toisen vaiheen toteuttamisen tavoista ensimmäisen vaiheen päätteeksi, samoin kuin toisen vaiheen työryhmän mahdollisesta kolmannelta vaiheesta.

Sammanfattning

Undervisningsministeriet tillsatte den 26 september 2003 en arbetsgrupp med uppgift att lägga fram ett förslag dels till hur den riksomfattande kreativitetsstrategi som nämns i statsminister Matti Vanhanens regeringsprogram skall beredas, dels till uppdrag om beredningen.

I sina diskussioner kom arbetsgruppen fram till att detta tema förelagt förvaltningen är exceptionellt, men synnerligen viktigt för medborgarna och hela samhället. Det är också aktuellt på internationell nivå. Arbetsgruppen försökte i sitt arbete och i sina förslag ta hänsyn till dessa omständigheter.

Arbetsgruppen betonar att synen på kreativitet måste vara allsidig. Kreativiteten angår vardagen, den sociala aktiviteten, forskningen, konsten, uppfostran, utbildningen, arbetet, arbetsplatserna, företagsverksamheten. Arbetsgruppen ser i kreativiteten möjligheter för individen, samhället, olika samhällsaktörer och -gemenskaper samt företag att utveckla sig och sina funktioner. Kreativiteten äger resurser som, när de tas i bruk, för med sig såväl välbehag och välbefinnande som möjligheter att lyckas bättre än utan utnyttjande av dessa resurser. Samhället är bäst betjänt av individer eller gemenskaper som utvecklar sig kreativt och av företag som värdesätter kreativitet och innovativitet.

Arbetsgruppen anser det viktigt att strategiarbetet utförs i enlighet med själva ämnet, så att också arbetet i sig är kreativt både som process och när det gäller arbetssätten. I detta syfte föreligger arbetsgruppens rapport i en annan form än den vanliga. Rapporten är en berättelse om kreativitet, om dess karaktär, betydelse och existensvillkor och om möjligheterna att främja kreativitet. Dessutom innehåller den i enlighet med uppgiften ett förslag till uppdrag om kreativitetsstrategiarbetet och beredning av arbetet.

Arbetsgruppen föreslår att strategiarbetet utförs som en process i flera faser, t.ex. tre. Processen bör vara öppen så att det under processens gång är möjligt att gå tillbaka till utgångspunkterna och målsättningen. Gruppen föreslår att bindande organisatoriska eller andra beslut om arrangemang i strategiarbetet fattas bara om respektive nästa fas. Strategiarbetet skall utföras enligt principerna om delad förvaltning och nätverk.

Arbetsgruppen föreslår att undervisningsministeriet utnämner en innovativ arbetsgrupp som initiativtagare till den första fasen i utformandet av kreativitetsstrategin och i behövliga delar som igångsättare av projekt och andra operationer. Till stöd för arbetsgruppen väljs ett sekretariat som bollande idéer och initiativ planerar och genomför åtgärder som ett arbetsteam. Den tilltränkta arbetsgruppen föreslås stå i kontakt med på olika håll pågående kreativitetsfrämjande projekt, starta förundersökningar om frågor som är viktiga med tanke på kreativitetsfrämjande åtgärder och där det inte ännu funnits tillräcklig initiativkraft samt försöka sätta i gång eller underbygga sådana både riksomfattande och regionala diskussions- eller arbetsprocesser som främjar strategiarbetets kreativitetsmål. Som en avslutning på den första fasen önskas arbetsgruppen för denna fas lägga fram ett förslag om hur processens andra fas skall genomföras, liksom arbetsgruppen för den andra fasen om en eventuell tredje fas.

Luovuuskertomus

Ehdotus hallitusohjelmassa tarkoitetun luovuusstrategian tekemisen luonteesta, lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista

Tulen keksiminen

-Oikea asia, totesivat kaikki, jotka sitä oli kutsuttu pohtimaan¹. Polttaa, polttaa, huudahtavat myös lapset leikeissään, kun etsijä lähestyy kätkeytyä kohdetta.

Tärkeä, jopa polttava asia oli tunnistettu ja nimetty, kun hallitusohjelmaan oli kirjattu sitä koskeva lausuma: luovuusstrategian laatiminen². Tärkeä koko kansakunnalle ja sen eri toimijoille: taloudellisille, sosiaalisille, sivistyksellisille, taiteellisille, kansalaisyhteiskunnan ja arjen toimijoille. Ennen kaikkea tärkeä yksilöille, meille kaikille.

-Luovuus lähtee aina persoonasta, ihmisestä, sanoo luovuuden ja älykkyyden tutkija. Parhaimmillaan luovuus ilmenee rohkeana ja aitona itsensä toteuttamisena. Luovuus on kypsän persoonallisuuden ja ihmisyyden toteutumisen edellytys.³

¹ Opetusministeriö asetti 26.9.2003 työryhmän, jonka tehtävänä oli "tehdä ehdotus luovuusstrategian valmistelutavasta ja sen valmistelua koskevasta toimeksiannosta". Työryhmän määraaika oli 31.12. 2003. Työryhmän puheenjohtajaksi opetusministeriö kutsui ylijohtaja Kalevi Kivistön opetusministeriöstä ja jäseniksi johtaja Sakari Karjalaisen opetusministeriöstä, kulttuuri-asianneuvos Hannele Koivusen opetusministeriöstä, ylijohtaja Tuula Arkion Valtion taidemuseosta, professori Kari Uusikylän Helsingin yliopistosta, johtaja Antti Hautamäen Suomen itsenäisyyden juhlarahastosta ja filosofian maisteri Mirja Ryynäsen. Työryhmän sihteeriksi nimettiin erikoissuunnittelija Esa Pirmes opetusministeriöstä.

² "Valtioneuvoston taide- ja taiteilijapolitiittinen periaatepäätös antaa hyvän pohjan kulttuurin ja taiteen edistämiseksi. Luovan toiminnan edellytysten kehittämiseksi laaditaan koko maan kattava luovuusstrategia." Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma, s. 32, Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2003.

³ Professori Kari Uusikylä työryhmän kokouksessa 16.10.2003, ks. myös Luova Suomi/Opettaja -lehti 48-49/2003. Jatkossa työryhmän jäsenten puheenvuoroja ei tässä kertomusmuistiossa erikseen identifioida.

Onko luovuudessa kysymys jopa perustarpeesta, kysyy virkamies, joka on pohtinut luovuuden edistämisen mahdollisuuksia työelämässä.⁴

Oikeastaan enemmästä: perustarpeiden toteuttamisen edellytyksestä. Historiansa kuluessa ihminen on oppinut selviytymään vaativista, mahdolltomiltakin tuntuvista tilanteista vain luovuutensa avulla.

Tuli tuli keksiä. Se tosin ehkä vain kerran, mutta sen eri muodot aina uudelleen.

-Tarvitsemme luovuutta paitsi itsemme vuoksi, myös jotta voimme rakentaa yhteisesti siedettävää, kelvollista, hyvää, innostavaa, kannustavaa yhteiskuntaa ja maailmaa.

Mikä on meidän tuleemme tänään? 2000-luvun alussa, muuttuneessa maailmassa. Globaalia taloutta ja kulttuuria jos kohta myös paikallisuuden, arjen ja lähiyhteisöjen merkitystä korostavissa oloissa. Mitä meidän pitää keksiä, mistä selviytyä? Myös: mistä syttyä, innostua?

Onko vastaus paradoksi, ja maukas kuin hyvä paradoksi aina? Oloissa, joissa perustarpeet ovat pääosin tai edes kohtuullisesti tyydytetyt, luovuudesta itsestään on tullut se, josta on huutava pula. Voi tätä ihmisen osaa maailmassa: on oltava jopa niin luova, että on löydettävä luovuus uudelleen!

Luovuuden löytäminen ja säilyttäminen on "tulevaisuuden kaikkien menestystekijöiden perusta", sanovat yhteen pannut viisaat päät⁵.

-Luovuus on tema, josta myös kansainvälisessä keskustelussa ollaan tällä hetkellä erittäin kiinnostuneita

Saippuan tavoittelu

Mistä siis luovuudessa on kysymys, kun sitä kerran näin kovasti kaivataan ja apuun huudetaan?

Luovuus on niitä käsitteitä, jotka saippuan tavoin liukuvat käsistä pois sitä mukaa kuin niitä yrittää määritellä. Ehkä onneksi – luovuudelle jää sijaa jatkossakin: ei tarvitse turvautua toisten antamiin määritelmiin, vaan voi itse löytää luovuuden omalla kohdallaan.

Suuntaa antavia määritelmiä voidaan kuitenkin antaa: Luovuus on yhteisöjä, yhteiskuntaa ja kulttuuria uudistava voimavara. Se ilmenee esimerkiksi uusina ideoina, merkityksinä, tulkintoina, käytäntöinä tai tuotteina.

⁴ Työryhmän kokouksessa 1.12.2003 esiintyi kutsuttuna asiantuntijana johtaja Matti Salmenperä kertomassa työelämälähtöisen luovuusstrategian valmistelusta työministeriössä.

⁵ Luovuusstrategiatyön käynnistämisen taustalla vaikutti merkittävästi SITRA:n Suomi 2015-ohjelman kuudennen kurssin loppuraportti vuoden 2003 alussa. Kurssin loppuraportissa todettiin mm., että "...luovuus on saatava osaksi seuraavaa hallitusohjelmaa ja samalla on nopeasti määriteltävä kansallinen luovuusstrategian linjaukset."

Luovat yksilöt ideoineen, näkemyksineen ja kykyineen pyrkivät toteuttamaan itseään ja samalla muuttamaan elämänehtojaan tai toimintaympäristöään. Yhteiskunta ja yhteisöt kuitenkin valikoivat luovia ideoita, käytäntöjä tai tuotteita omien arvostustensa perusteella. Kehittymishakuinen, hyvinvointia ja menestystä tavoitteleva yhteiskunta stimuloi yksilöiden luovuutta ja saa vastapainoksi käyttöönsä näiden luovat voimavarat.⁶

Voidaan myös sanoa, mihin kaikkeen luovuus ainakin liittyy: arjen toistuviin ja vaihtuviin tilanteisiin, sosiaalisen toiminnan eri muotoihin, tiedollisiin, taidollisiin ja tutkimuksellisiin pyrkimyksiimme, kasvatukseen ja koulutukseen, työhön ja työyhteisöihin, siihen miten organisoimme ja johdamme yhteisöllisiä toimiamme ja koko yhteiskuntaa, siihen miten yrityksissä tuotamme tavaroita ja palveluksia jotta loisimme työpaikkoja, varallisuutta, toimeentuloa ja hyvinvointia kansakunnalle ja sen kansalaisille. Luovuus on kaikissa näissä mahdollisuus nähdä ja tehdä asiat toisin tai paremmin, niin että saamme tekemisestämme sekä hyötyä että henkistä tyydytystä ja motivoitumme uusiin tilanteisiin ja haasteisiin.

Mutta että luovuus on löydettävä uudelleen? Mihin luovuus muka on kadonnut? Kuka sen varasti?

-Luovuudesta keskusteltaessa on kiinnitettävä huomio luovuuden toteuttamisen esteisiin ja keinoihin, joilla se voidaan tappaa, sanoo luovuus-asiantuntija. Sanottiin se keskusteluissa voimakkaamminkin. Kuten:

-Mikä on tämä "saatanallinen mylly", joka jauhaa luovuuden toteuttamisen mahdollisuudet ihmisistä pois? Ja jälleen, se on syytä muistaa: niin elinkeinoelämässä, niin työelämässä, niin politiikassa, niin hallinnossa, niin koulutuksessa, niin arkielämässä.

-Kapinan paikka? No, ainakin on tehtävä selväksi, haluammeko? Haluammeko lähteä kulkemaan sitä tietä, jossa luovuuden voimavarojen sallitaan vapautua niitä rajoittavista kahleista. Tämä on aikamme ehkä tärkein kysymys.

Esimerkkejä luovuuden toteutumisen ehdoista suorastaan pursuaa⁷:

- Luovuus syntyy vapaudesta, siitä että kukaan ei perusteettomasti rajoita toimintaasi.
- Luovuudelle on tärkeää, että toimintaympäristön ilmapiiri on avoin ja että siinä siedetään erilaisuutta.
- Kaikenlainen arviointi, luokittelu ja rankkaus, seuranta ja valvonta on luovuuden kannalta ongelmallista, vaikka kaikkea tätä yhteiskunnassa tiettyyn mittaani asti tarvitaan.

⁶ Ks. M. Csikszentmihalyi, *Implications of a Systems Perspective for the Study of Creativity* kirjassa *Handbook of Creativity*, edited by Robert J. Sternberg, Cambridge University Press, 1999.

⁷ Esimerkit ovat poimintoja työryhmän käymistä keskusteluista kokouksissaan 16.12.2003 ja 1.12.2003.

- Työelämässä luovuus tukahdutetaan koneistomaisesti toimivan järjestelmän tuottamien velvoitteiden suorittamiseen ja mikä pahinta, tällaisen "työn" osuus kasvaa kaiken aikaa.
- Lyhyen aikavälin voittojen ja tehokkuuden tavoittelu on ristiriidassa luovuuden kanssa.
- Voi ajatella niinkin, että olemme kaikki alunperin luovia, mutta kasvamme luovuudestamme pois. Vai kasvatetaanko meidät?
- Perheet on saatava vapautumaan työelämän ja vapaa-ajan kiireistämisen orjuudesta.
- Yksi lisähaaste on, miten Suomessa erilaisuus saadaan muutettua voimavaraksi ja vahvuudeksi.

Miten tässä siis näin kävi? "Länsimaisesta yhteiskunnasta tuli suoritusyhteiskunta, jossa globaali talous vaatii loputonta kasvua ja työ uuvuttaa tekijänsä ja jossa moni joutuu kaiken sivustakatsojaksi."⁸

-Meillä on suuri vaje paitsi luovuudesta myös yhteisöllisyydestä ja sosiaalisesta vastuullisuudesta. Ne edellyttävät toisiaan.

Ytimessä

Haihattelijoiden klubiko tämä työryhmä olikin? Tällaista siinä luovuusstrategiatyöstä nyt sitten tuleekin? Valitusta valituksen perään... ennen kaikki oli hyvin, nyt huonosti... tehtaot kiinni ja pörssi kumoon, kuin luddiitit teollisen vallankumouksen alkuaikoina.

Ehkei sentään aivan. Analyysit, joidenkin mielestä kenties "vuodatukset", vuorattiin tällaisella painokkaalla huomiolla, johon kaikki yhtyivät:

-Ei luovuus ole myöskään tehokkuuden vastakohta. Asiansa hyvin osaa-va, työtään kehittävä, ilmaisumahdollisuutensa tarkkaan hyödyntävä ja siinä mielessä tehokas taiteilija on luova. Niin myös kuka tahansa muu meistä, missä tahansa muussa työssä tai toiminnassa. Luovuuden kannalta keskeistä on, miten vapauden ja tehokkuuden välistä jännitettä säädellään. Tässä on ydin.

Selvittävä meidän on jatkossakin, se on selvä: "Menestyvä Suomi tarvitsee oman luovuusstrategiansa"⁹. Siinä se on sanottu, ja tämän vuoksi asiaa tässä pohdittu.

⁸ Työryhmän jäsenen Tuula Arkion yliö-artikkeli Helsingin Sanomissa 14.4.2003. Arkio oli osallistunut em. SITRA:n Suomi 2015 -ohjelman kuudennelle kurssille.

⁹ Otsikko em. Tuula Arkion artikkelissa HS 14.4.2003.

Sanoista tekoihin

Sanoja, sanoja, sanoja... Mutta muutetaanko sanoilla maailmaa?

Sitä paitsi sanat voivat olla myös petollisia. Kun luovuuden merkitystä aletaan toistaa kaikkialla, kun siitä tulee hokema, olemmeko jo menettäneet pelin? ...Luovuus siellä ja luovuus täällä, siellä luovuus, täällä luovuus, joka puolella luovuus-luovuus, hiiala-hiiala hei... Näin on käynyt monille muillekin hyville sanoille ja asioille. Kiihdytyksen kulttuurissamme uusia sanoja ja ideoita hotkitaan kuin hampurilaisia ja kääreet ja jätteet heitetään sumeilematta ympäristöön kiirehdyttäessä seuraavaan tankkauspisteeseen. Mitä tulikaan syödyksi?

-Varauksellisuutta luovuuden nostamiseen yhteiskunnallisen kehittämistyön painopisteeksi tuo myös mahdollisuus, jossa luovuus monopolisoidaan jonkin erityisen luovan luokan tai jonkin muun tahon omistusoikeudeksi. Jos asia väärin hoidetaan, meillä on kohta luovuuskermalla kuorutettu huippuosaajien luokka, ja ne muut jotka eivät muka osaa mitään eivät ole luovia.¹⁰

Onko meillä vaihtoehtoja?

-Ei voi lähteä muusta liikkeelle kuin siitä, että ihmisten täytyy tuottaa elämässään asioille omat merkityksensä. Siitä luovuudessakin itse asiassa on kysymys. Se on haaste yksilöille ja yhteisölle, kenties kokonaisille aikakausille ja niiden tulkitsijoille.

Siis sanoista tekoihin. Aina sanojen ja analyysien myötä maailma nytkähtää paikoiltaan ainakin jonkin verran, luultavasti ainakin jonkin matkaa myös haluttuun suuntaan.

-Luovuusstrategia? Sehän on melkein sama kuin valtiovalta ryhtyisi laatimaan onnellisuusstrategiaa! Kaikkien on oltava luovia ja onnellisia, siis luovuuskomitea pystyy, luovuusasiamiehet alueille ja kuntiin... Harakatkin meille nauraa, jos sellaista yrittäisimme. Mahdoton tehtävä.

-Toisaalta, meillähän on jo nykyrakenteissa ja -toimissa yhtä ja toista, joilla edistämme luovuutta elämässä ja yhteiskunnassa. Se on mm. taide- ja kulttuuripolitiikan idea ja perimmäinen olemassaolon oikeutus. Siksi kai luovuusstrategian laatiminen onkin kirjattu hallitusohjelmassa kulttuuripolitiikkaa käsittelevään lukuun. Myös tiedepolitiikassa luovuuden edellytysten turvaaminen on keskeistä.

¹⁰ Kansainvälisesti luovuuteen liittyvää viime aikaista keskustelua on lisännyt Richard Florida kirjallaan *The Rise of the Creative Class*, Basic Books 2002. Florida esittää, että luova luokka on tullut suurimmaksi ja merkittävämmäksi yhteiskuntaluokaksi (Yhdysvalloissa) ja että "vain tunnistamalla tämän uuden luokan nousun ja sen arvot voimme ymmärtää syvälle käyviä ja näennäisesti irrallisia muutoksia yhteiskunnassa ja alkaa muokata tulevaisuuttamme viisaammin."

Totta, tiede, taide ja kulttuuri ovat luovuuden ytimessä. Taide on paitsi luovuuden ilmausta myös tavallaan sen tutkimusta¹¹. Tiede tutkimisena ja uuden tiedon etsimisenä edellyttää luovuutta.

Sellaisina niillä on myös esimerkkivaikutusta muille elämän ja yhteiskunnallisen toiminnan alueille.

Totta on myös, että luovuusstrategiaa ei kannata laatia pelkästään tieteen, taiteen ja kulttuurin kysymysten varaan, ei ehkä edes ensi sijaisesti niistä lähtien. Kun valtioneuvosto on tehnyt vastikään periaatepäätöksensä taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta, taiteeseen liittyvät asiat etenevät toivottavasti sitä kautta. Sekä yksityisen että julkisen tutkimusrahoituksen lisäys sekä laajentuneet kansalliset ja kansainväliset yhteistyöverkostot ovat puolestaan luoneet aiempaa paremmat edellytykset uusien innovaatioiden synnyttävälle tutkimusympäristölle¹². Näitä – tiedettä, taidetta ja kulttuuria – tulee toki silti tarkastella tämänkin työn puitteissa.

-Kun käsiteltävänä on miltei kaikkeen liittyvä asia, kuten luovuus on, haasteeksi nousee, miten toisaalta liikutaan riittävän laajalla alueella, kun kartoitetaan toimenpiteitä, mutta toisaalta osataan rajautua tärkeisiin asioihin.

-Erityisesti luovuus on selviytymisen ja menestymisen ehto niille, jotka uhkaavat pudota muita huonompaan asemaan. Siksi luovuusstrategiatyön ulottaminen myös alueelliseen kehittämistyöhön on tärkeää.

Selvää siten on, että luovuusstrategiatyössä on tunnistettava

- luovuuden yleinen merkitys yksilöiden ja yhteiskunnan kannalta
- sen siirtovaikutukset taiteellisen ja tieteellisen luovuuden esimerkkituotoksina ja kulttuurisen moninaisuuden turvaamisen perustana
- luovuuden ilmenemisen ja toteutumisen tavat ja edistämisen mahdollisuudet erilaisilla elämän ja yhteiskunnan alueilla
- luovuuden merkityksen korostuminen nykyisessä (tieto)yhteiskunnassa ja sen nähtävillä tai ennakoitavissa olevissa kehitysvaiheissa
- luovuuden edistämisen merkitys alueellisessa ja paikallisessa kehityksessä

¹¹ "Taide on yksilölle mahdollisuus tunnistaa oma luovuutensa ja harjoittaa sitä joko ammatillisesti tai harrastuksena, nauttia taiteen kokijana ja yleisönä toisten luovuudesta... Taide on yhteisölle mahdollisuus käyttää luovuutta perustana yhteisön kehittämiselle sen kaikilla alueilla sekä tunnistaa ja saada käyttöön omat luovat voimavaransa". Taide on mahdollisuuksia, Ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi, opetusministeriö 2002.

¹² Suomen Akatemian Tieteen tila ja taso -katsauksen mukaan Suomen tutkimus- ja kehittämistoiminnan menot ovat kasvaneet 1990-luvun puolivälin jälkeen 13,5 prosentin vuosivauhtia. Samaan aikaan EU-maissa keskimääräinen vuotuinen reaali- ja palveluskasvu on ollut 3,4 prosenttia. Matti Vanhasen hallitus on päättänyt lisätä julkista tutkimusrahoitusta yli 200 miljoonalla eurola vuosina 2003 - 2007 tiede- ja teknologianeuvoston joulukuussa 2002 julkaiseman Osaamisen, innovaatiot ja kansainvälistyminen -katsauksen ehdotuksen pohjalta.

Tämän lisäksi, luonnollisesti, strategiasta kun on kysymys, on kuvattava se yhteiskunnan kehittämisen näköala, joka luovuuden kehittämistarpeiden näkökulmasta nousee, sekä ne strategiset askeleet ja toimet, joilla sitä voidaan tavoitella. Tässä suhteessa ei tarvitse lähteä liikkeelle tyhjästä, koska sellaisena on nähty taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa luova hyvinvointiyhteiskunta, ja siihen on ainakin luovuusstrategian esivaiheissa yhdytty¹³.

Tärkeää on myös tunnistaa keskeisten yhteiskunnallisten toimijatahojen erityisnäkökulmat luovuuden kehittämisen tarpeeseen.

- "On oltava riittävän laaja näkökulma luovuuteen... kulttuurin ja taiteen ohella luovuutta olisi tarkasteltava myös elinkeinoelämän näkökulmasta... niin että luovuusstrategian punaiseksi langaksi tulisi laaja-alaisen osaamisen ja kansallisen kilpailukyvyn edellytysten turvaaminen tulevaisuudessa".¹⁴

Käsitteet ovat tärkeitä paitsi asioiden tunnistamisessa myös niiden rajaamisessa toisistaan.

- "Elinkeinoelämän kannalta korostuu luovuuden ja innovaatioiden suhde. Ne eivät ole sama asia, mutta innovaatiot edellyttävät luovuutta", viestittää luovuuspartio ja huomauttaa, että "kilpailun puristuksessa yritysten toiminta on muuttunut lyhytjännitteisemmäksi (kvarttaalitalous) ja ilmapiiri kireämmäksi, mikä ei jätä tilaa eikä aikaa luovuudelle".

Julkishallinnon edustajat näkevät saman ilmiön toteutuvan heidän "kotikentällään", erityisesti tulosjohtamisen puitteissa.

- "Levänneet aivot ovat luovuuden perusedellytys, eikä aikapaine vastoin odotuksia näytä edistävän luovuutta", sanoo työelämälähtöistä luovuusstrategiaa suunnitellut virkamies¹⁵. Koulutuspolitiikkaa seuraavan ja tutkivan mukaan koulujen jatkuva piiskaus ja rankkaus kuuluu samaan ongelmakenttään. Se – koulujen asema – onkin ehkä vakavin kysymys.

- Luovuusstrategia on mahdollisuus, jonka avulla pitäisi edistää sekä lasten ja nuorten luovuutta että hyvinvointia.

Taiteen perusopetus, koulun luovien aineiden opetus, lasten ja nuorten omien ilmaisujen ja kulttuurin tukeminen, lasten ja nuorten iltapäivätoiminta ovat tässä tärkeitä, mutta ennen kaikkea koulun yleinen kehitysuunta ja kehittämisen ilmapiiri.

- Luovuuden varhaisen tunnistamisen paikat on tärkeä löytää. Lapsen kasvun ja myös vanhemmuuden tukeminen on tilan antamista luovuuden toteutumiselle.

¹³ SITRA:n em. Suomi 2015 ohjelmassa valmisteltavaksi ehdotetun luovuusstrategian päämääränä pidetään luovan hyvinvointiyhteiskunnan kehittämistä. Hallitusohjelmassa luovuusstrategian laatiminen on kirjattu samaan yhteyteen, jossa valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittisen periaatepäätöksen katsotaan antavan "hyvän pohjan" kulttuurin ja taiteen edistämiseksi.

¹⁴ SITRA:n piirissä kokoontuneen 'Luovuuspartion' kannanotto luovuusstrategian valmisteleminen, jonka työryhmälle esitteli sen jäsen Antti Hautamäki kokouksessa 1.12.2003. Luovuudesta keskustelemaan 'Luovuuspartioon' on kuulunut erityisesti teollisuuden edustajia.

¹⁵ Työryhmän kuultavana kokouksessa 1.12.2003 ollut johtaja Matti Salmenperä.

Nähdyt ja sokeat pisteet

Lista tärkeistä asioista alkaa rakentua. On kuitenkin huomattava, että jo nyt, ilman mitään erityistä kansallista luovuusstrategiaa, on eri tahoilla meneillään erilaisia aktiviteetteja, joissa pyritään edistämään eri tavoin luovuutta.

-Tämän hankkeen tarkoitus ei ainakaan saa olla, että sen voimalla tallo-
taan muut versot jalkoihin.

On siis toisaalta kartoitettava olemassa olevat aktiviteetit, ja toisaalta ne luovuuden edistämisen kannalta tärkeät asiat, joissa ei vielä ole riittävästi aktiivisuutta tai joita muutoin halutaan tällä hankkeella nostaa erityisesti esiin. Kutsuttakoon niitä vaikka luovuuden edistämisen "sokeiksi pisteiksi".

Näin luovuusstrategia voisi koostua – tämä on työryhmän ehdotus – siitä, että tunnistetaan ja kartoitetaan olemassa olevat aktiviteetit ja legitimoidaan ne kevyesti luovuusstrategiatyön puitteisiin pitämällä niihin yhteyttä sekä pyritään käynnistämään luovuusstrategiatyön puitteissa uusia aktiviteetteja luovuuden edistämisen "sokeista pisteistä".

Esimerkkejä meneillään olevista aktiviteeteista:

- Taide- ja taiteilijapoliittinen periaatepäätös ja sen toimenpide-ohjelma (opetusministeriö)
- Luovuuden ja kulttuurin kärkihanke (opetusministeriö/opetushallitus)
- Työelämälähtöinen luovuusstrategia (työministeriö)
- Elinkeinoelämälähtöiset luovuusaktiviteetit (SITRA)
- Alueelliset luovuushankkeet (esimerkiksi luovan toimialan kehittämishanke Keski-Suomessa sekä luovuusbarometritutkimus Etelä-Savossa ja Keski-Suomessa)
- lastenkulttuurin kehittäminen opetusministeriön yhtenä painopisteenä

Luovuuden kehittämisen "sokeat pisteet" (asioita, joita tulee edistää):

- luovuuden perusedellytykset: luovat ajattelu- ja toimintatavat, luovuus mentaliteettina, luovat tilat, luovuuden arvostaminen, valtavirtaistumisen vaarat ja muut luovuuden estomekanismit
- arkielämäluovuus: hiljainen tieto, kokemuksellisuus, tiedon, teknologian ym. luova soveltaminen (käyttäjän "parempi tieto"), arjen luovat ratkaisut
- lasten ja nuorten omaehtoinen luovuus: lasten omat luovat ilmaisut, nuorten ja nuorisokulttuurien luovuus
- kansalaisyhteiskunnan uudistuminen; sosiaaliset innovaatiot
- luovuus johtamisessa/luovuuden johtaminen
- luovat elin- ja toimintaympäristöt
- alueelliset luovuuskartoitukset
- muuta?

Prosession

Jos ei luovuusstrategiaa pidä ryhtyä tekemään tästä se taivas aukeaa -asenteella, on tavallaan paradoksi myös se, miten luovuutta voidaan mitenkään ohjelmallistaa, hankkeistaa tai muutoin järjestelmöidä. Eikö luovuus pyri juuri kaikkea sellaista rikkomaan? Katsomaan toisin ja tekemään toisin?

Niinkin, mutta paradoksit eivät tarkoita sitä, että elämä niihin pysähtyy. Päinvastoin, niissä se toteutuu. Luovuus syntyy jännitteistä ja on itsessään sitä; pyrkimys edistää luovuutta on erityisesti astumista vapauden ja sääntelyn välisen jännitteen sisään. Siinä mielessä se vaatii erityistä kykyä ja erityistä rohkeutta: sietää jännitettä ja tuottaa siitä jotain elämälle ja yhteiskunnalle arvokasta.

Siis sukelletaan, mutta ei miten tahansa!

-Mielellään luovuusstrategiatyön pitäisi jotenkin heijastaa käsittelemäänsä asiaa, katsoa ja tehdä asioita toisin kuin yleensä (valtionhallinnossa).

Ei siis perinteinen toimikunta tai työryhmä, kertahanke ja paksu mietintö – kaikki kunnia näille niissä yhteyksissä, joihin ne soveltuvat. Ei niinkään projekti kuin prosessi, monitahoinen ja "valmistumisensakin" jälkeen jatkuva.

Prosessi... prosessiteollisuus – kaikki kunnia myös sille, mutta ilmaiseeko tämäkään käsite erityistä luovuuden luonnetta. Ehkä vain pro-: aloitteita, virikkeitä ja toimia jonkin puolesta, tässä tapauksessa luovuuden. Mutta kun tarkoitus on saada muutkin mukaan kuin vain "valmiiksi valaistut", tulee olla yhteydessä muihin, ottaa muita mukaan ja lähteä itse muiden mukaan. Näin syntyvissä verkoissa ja verkostoissa voi syntyä jotain uutta ja luovaa. Uusia ideoita, uusia voimavaroja, uusia yhteenliittymiä, uusia sesioita... Pro session, *prosession*; prosessi joka on, virta päällä, prosessi-on.

Karavaani kulkee, projektit tulevat ja menevät.

Yksi projekti päättyi maailmanlaajuisesti 1990-luvun alun tienoilla. Erään arvioijan mukaan koko historia loppui siihen¹⁶ – ei nyt sentään. Jokin kuitenkin päättyi noihin aikoihin: usko siihen, että asiat – elämä tai yhteiskunta – olisivat hallittavissa etukäteissuunnitelmien mukaan. Kutsuivat sitä jälkimoderniksi, tai modernin tulemiseksi tietoiseksi itsestään. Emme tiedä kaikkia asioihin vaikuttavia seikkoja, emme kykene kontrolloimaan liikkeelle pistämiemme prosessien vaikutuksia. Toimijat eivät ole prosessien omistajia, vaan prosessionien enemmän tai vähemmän tietoisia osia.

¹⁶ Francis Fukuyama, *Historian loppu ja viimeinen ihminen*, WSOY, Juva 1992. Kirjassaan Fukuyama esitti, että kommunismin romahtaminen Itä-Euroopan maissa merkitsi liberalismin lopullista voittoa, jonka jälkeen ihmiskunnalla ei ollut enää mitään uutta suurta päämäärää tavoiteltavanaan. Näkemys on ollut kiistelty.

Kaikuna "historian loppumisesta" julkishallinnossakin on alettu puhua yhteishallinnasta (governance) menetelmänä, jolla voitaisiin vastata hallitsemisuskon loppumisen mukanaan tuomaan haasteeseen¹⁷.

-Koska luova toiminta ei noudata olemassa olevia toimiala-, hallinnon-ala ym. rajoja, yhteishallintasuuntautunut työmenetelmä on erityisen so- piva tähän teemaan. Sitä voidaan täydentää sovellutuksilla sykkivästä orga- nisaatiosta organisoitumisen vaihtoehtoisena muotona¹⁸.

Yhteishallinnan periaatteita ovat: tasavertainen toimijuus julkisen vallan, kansalaisyhteiskuntatoimijoiden ja markkinatoimijoiden kesken; keskus- telu ja sopiminen eri toimijatahojen kanssa lähtökohdista, yhteistyö ja ver- kottuminen, julkinen valta luovien tilojen ja toimintamahdollisuuksien mahdollistajana, aloitteellisena "seurailijana" ja tasapainon vaalijana, muu- toin muilla toimijoilla toimintavapaus.

Sykkivän organisoitumisen periaatteita ovat: strategiatyön ja hankkeiden rytmitys ja vaiheistus; ei tehdä eikä päätetä kaikkea kerralla, lähtökohtien uudelleentarkastelu ja tarkistus, "ikuinen paluu".

Ehdotukset

Hallitusohjelmassa mainitun koko maata koskevan luovuusstrategian laatimisen toimeksiantoa ja valmistelutapaa pohtinut työryhmä näkee luo- vuudessa yksilöille, yhteiskunnalle ja sen erilaisille toimijoille ja yhteisöil- le sekä yrityksille mahdollisuuden kehittää itseään ja toimintojaan. Luo- vuudessa on voimavaroja, joiden käyttöönotto tuo mukanaan sekä mielihy- vää ja hyvinvointia että mahdollisuuden menestyä paremmin kuin ilman luovuuden voimavarojen käyttämistä. Itseään luovasti toteuttava yksilö tai yhteisö sekä luovuutta ja innovatiivisuutta arvostava yritys hyödyttää par- haiten yhteiskuntaa.

Luovuusstrategiatyötä koskevaksi toimeksiannoksi työryhmä ehdottaa seuraavaa:

Matti Vanhasen hallituksen ohjelmassa tarkoitetun koko maata koske- van luovuusstrategian tarkoituksena on kiinnittää yhteiskunnan eri toimi- joiden huomio luovuuden kasvavaan merkitykseen yksilöiden, yhteisöjen ja koko yhteiskunnan menestyksessä ja hyvinvoinnissa. Luovuusstrategiatyös- sä tuetaan olemassa olevia luovuuden edistämiseen tähtäviä hankkeita tai prosesseja, pyritään tekemään uusia aloitteita ja käynnistämään uusia pro- sesseja, joilla mahdollistetaan luovuuden parempi toteutuminen elämän ja yhteiskunnan eri alueilla sekä pyritään poistamaan tarpeettomia esteitä luo- vuuden toteuttamisen tieltä. Tavoitteena on eri toimin lisätä luovuuteen

¹⁷ Ks. esim. Kyösti Pekonen, Kohti uutta hallinta-ajattelua julkisessa hallinnossa? Hallinnon ke- hittämiss keskus, Painatuskeskus, Helsinki, 1995 ja Ilkka Heiskanen Muuttuivatko laitokset, mik- si ja miten? Taide- ja kulttuurilaitosten institutionaalinen muutos 1990-luvulla, Taiteen keskus- toimikunnan julkaisusarja, Helsinki 2001.

¹⁸ Ks. Alvin Toffler, Suuri käänne, Otava, 1991.

liittyviä voimavaroja, etsiä tasapainoa luovuuteen liittyvien yhteiskunnan kehittämismahdollisuuksien ja kasvavien kilpailu- ja tehokkuusvaatimusten välillä ja siten luoda edellytyksiä paremmalle yksilölliselle ja yhteisölliselle hyvinvoinnille. Luovuusstrategiahankkeen visio on itseään luovasti toteuttavien yksilöiden, innostavien ja kannustavien yhteisöjen ja menestyvien yritysten Suomi.

Luovuusstrategiatyötä työryhmä ehdottaa toteutettavaksi seuraavien esitysten mukaan:

1) Opetusministeriö päätöksellään vaiheistaa luovuusstrategiatyön useampaan jaksoon, esimerkiksi vaiheisiin 1-3, jolloin sitovia organisatorisia ym. järjestelyjä tehdään vain kulloisestakin seuraavasta vaiheesta. Strategiatyö toteutetaan 'sykkivän organisoitumisen' periaatteiden mukaisesti.

2) Opetusministeriö nimeää pienehkön innovatiivisen työryhmän toteuttamisvaiheen 1. aloitteiden tekijäksi, tarvittavin osin hankkeiden ym. operaatioiden käynnistäjäksi sekä niiden seurailijaksi. Työryhmän tueksi kootaan tiiminä toimiva, ideoiva ja aloitteellinen, toimenpiteitä suunnitteleva ja toteuttava sihteeristö. Työryhmä ja sihteeristö toimivat yhteishallintaperiaatteiden mukaisesti.

3) Muodostettavan työryhmän toivotaan antavan henkisen tuen olemassa oleville eri tahojen luovuutta edistäville hankkeille ja legitimoimaan ne tarvittaessa luovuusstrategiatyön kehyksiin siten, että työryhmä pitää yhteyttä niihin soveltuvoin tavoin ja muodoin. Työryhmän toivotaan pitävän yhteyttä myös meneillään oleviin hallitusohjelman perusteella perustettuihin politiikkaohjelmiin. Työryhmä toimii verkostoitumisperiaatteiden mukaisesti.

4) Työryhmä teettää täsmennetyin toimeksiannoin ja varioivin muodoin esiselvityksiä toimenpidesuosituksineen luovuuden edistämisen "sokeista pisteistä".

5) Työryhmä pyrkii käynnistämään tai pohjustamaan sellaisia valtakunnallisia ja alueellisia keskustelu- tai työprosesseja, jotka edistävät luovuusstrategiatyön tavoitteita. Näiden prosessien toteuttajia etsitään sekä ilmoitautumisten että työryhmän omien yhteydenottojen perusteella.

6) Työryhmä valmistuttaa tarkoitukseen sopivassa muodossa, esimerkiksi dvd-levynä, luovuusstrategiatyön tavoitteita ilmentävän kehyskertomuksen viestimään strategiatyöstä ja motivoimaan siihen liittyvien kontaktien ja osaprosessien kehkeytymistä.

7) Työryhmä tekee ehdotuksen hankkeen 2. vaiheen toteuttamisen tavoista 1. vaiheen päätteeksi.

8) Opetusministeriö käynnistää strategiatyön 2. vaiheen nimeämällä tarvittaessa uuden työryhmän ja/tai kokoamalla yhden tai useamman keskustelu-/työfoorumin 1. vaiheen tulosten esittelemiseksi ja 2. vaiheen evästämiseksi.

9) Uusi työryhmä valmistelee sopivaksi katsomine tavoin varsinaisen luovuusstrategian tai vie muulla tavoin luovuusstrategiatyötä eteenpäin.

10) Strategiatyön mahdollinen 3. vaihe toteutetaan 2. vaiheen tulosten ja ehdotusten perusteella.

Vaiheistus ja aikataulu

1. vaihe 3/2004 - 2/2005. Em. toimenpiteet 1-7

2. vaihe 3/2005 - 5/2006. Em. toimenpiteet 8-9

3. vaihe 6/2006 - ? Em. toimenpide 10

Rahoitus

1. vaihe

-esiselvitykset (palkkiot + painatukset) 35 000 €

-kokouskulut/keskustelufooromit ja muu verkostoituminen 21 000 €

-kehyskertomuksen esittely dvd-levynä 34 000 €

YHTEENSÄ 90 000 €

2. vaihe

-asetettava työryhmä valmistelee kustannusarvion

3. vaihe

- asetettava työryhmä valmistelee kustannusarvion

Opetusministeriön julkaisuja -sarjassa vuonna 2004 ilmestyneet

- 2 Toiminta- ja taloussuunnitelma 2005 - 2008
- 3 An International Evaluation of the Finnish System
of Arts Councils

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

ISBN 952-442-681-1

ISSN 1458-8110

Opetusministeriön julkaisuja 2004:4